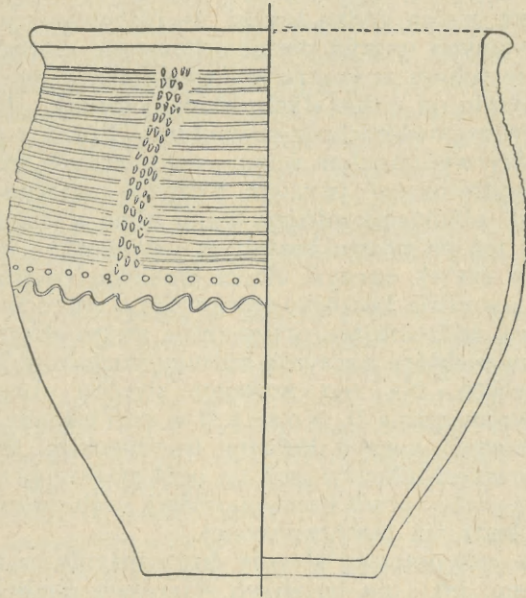

Leszek Gajewski

Nowe zabytki kultury trzcinieckiej z Lubelszczyzny

Nouvelles trouvailles de la civilisation de Trzciniec du territoire de Lublin

Opublikowane poniżej zabytki kultury trzcinieckiej, ujawnione w ostatnich latach na Lubelszczyźnie, pochodzą z odkryć przypadkowych. Znajdują się one w zbiorach Zakładu Prehistorii Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ryc. 1. Wólka Okopska, pow. chełmski. Naczynie beczułkowate (rekonstrukcja) kultury trzcinieckiej. Ok. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 1. Wólka Okopska, distr. de Chełm. Vase en argile en forme de tonneau (reconstruction). Civilisation de Trzciniec. Env. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

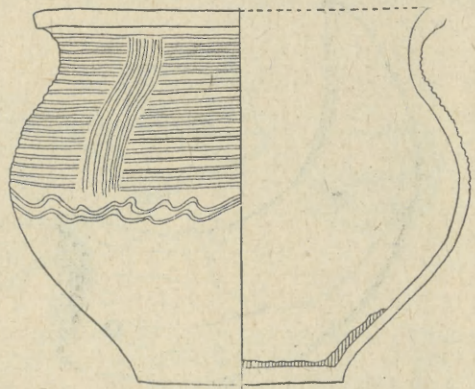
1. Wólka Okopska, pow. Chełm

Wiosną 1950 r. kierownik muzeum w Chełmie K. Janczykowski, ofiarował do Zakładu Prehistorii U. M. C. S. liczne ułamki ceramiki, kilka nieregularnych odłupków krzemiennych oraz kiel zwierzęcy. Jak wynika z informacji udzielonej przez ofiarodawcę, materiały dostarczone przez niego pochodzą ze zniszczonego grobu, na który natrafił gajowy Synowski Jan w czasie prowadzenia robót ziemnych pod budowę domu w odległości około 300 m od zabudowań gospodarczych gajówki Ludwinów. Wydobyte naczynia w ilości trzech uległy zniszczeniu i częściowemu rozproszeniu (jakkolwiek wydobyto je w całości). Zdołano jedynie uratować większe fragmenty i ustalić, że obok naczyń miały się znajdować „przeżalone kości”. Wszystko to pozwala przypuszczać, iż mamy tu do czynienia ze stanowiskiem grobowym. Poniżej podaję opis poszczególnych przedmiotów pochodzących z zespołu grobowego.

Naczynie beczułkowate (rys. 1). Krawędź naczynia płaska, łagodnie zaokrąglona. Poniżej krawędzi od strony zewnętrznej naczynie jest zdobione poziomymi, dość głębokimi rowkami, które przerywane są powtórzonym czterokrotnie, pionowym pasmem potrójnych trójkątnych dołków, wykonanych zapewne piórkiem. Opisany motyw pokrywa górną część brzuśca dochodząc aż do samego załomu, gdzie znajduje się pozioma linia płytkich, okrągłych dołków, wykonanych zapewne piórkiem, czy też patykiem. Całość ornamentu zakończona jest pojedynczą linią zygzakowatą umieszczoną nieco poniżej załomu brzuśca. Dolna część naczynia przechodzi łagodnie w płaskie dno. Powierzchnia naczynia gładka, barwy żółtoczerwonej.

Wymiary naczynia: wys. 21 cm, średn. wyłotu ok. 9 cm, średn. brzuśca ok. 10,5 cm, średn. dna 4,5 cm.

Naczynie wazowate (rys. 2). Krawędź naczynia płaska, nieznacznie skośnie ścięta na zewnątrz. Tuż pod krawędzią od strony zewnętrznej naczynie jest zdobione poziomymi, płytko rytymi rowkami, które przerywano pionowymi rowkami w liczbie czterech, przy czym, jak wolno wnosić z ułamków, pionowe pasma rowków rozmieszczone były naprzeciwległe i powtórzone czterokrotnie. Opisany motyw pokrywa całą górną część naczynia, przechodząc

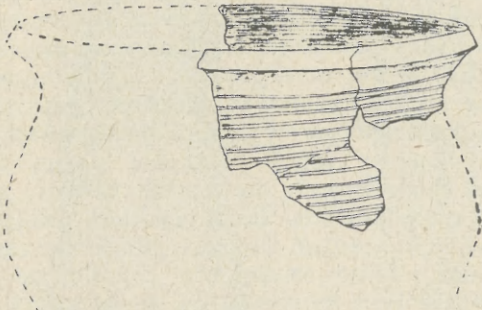
Ryc. 2. Wólka Opolska, pow. chełmski. Naczynie wazowate (rekonstrukcja) kultury trzcinieckiej. Ok. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 2. Wólka Okopska, distr. de Chełm. Vase en argile (reconstruction) de la civilisation de Trzciniec. Env. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

nieleddwie aż poza załom brzuśca. Na załomie (lub nieco poniżej) znajduje się pozioma linia podwójnych, płytko rytých zygzaków. Dolna część brzuśca przechodzi niemal stożkowato w płaskie, nieznacznie wyodrębnione dno. Po-

wierzchnia naczyń gładka, barwy czerwonożółtej.

Wymiary naczyń: wys. ok. 14,5 cm, średn. otworu ok. 9 cm, średn. brzuśca ok. 10 cm, średnica dna 4 cm.

Fragmenty niewielkiego naczynia (może czarki) (rys. 3). Krawędź wylotu szyjki skośnie ścięta na zewnątrz. Poniżej krawędzi od

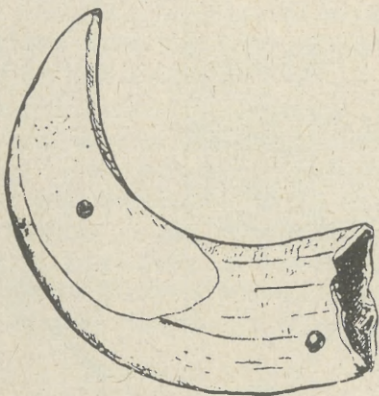

Ryc. 3. Wólka Okolska, pow. chełmski. Ułamek naczynia kultury trzcinieckiej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 3. Wólka Opolska, distr. de Chełm. Fragment de vase de la civilisation de Trzciniec. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

strony zewnętrznej naczyń zdobione było poziomymi płytko rytymi rowkami, które, jak wskazują ułamki, pokrywały górną partię naczyń aż do załomu brzuśca. Powierzchnia naczyń gładka, barwy jasnoczerwonej.

Średnica wylotu szyjki ok. 6,5 cm.

Ozdoba z kła zwierzęcego (rys. 4) zaopatrzona w dwa niewielkie otwory, które służyły niewątpliwie do jej zawieszenia.

Ryc. 4. Wólka Okopska, pow. chełmski. Ozdoba z kła zwierzęcego. W. n. — Fig. 4. Wólka Okopska, distr. de Chełm. Parure faite d'une défense. Gr. nat.

Dwa odłupki krzemienne amorficzne o powierzchni zmatowiałej i spękanej świadczą o działaniu ognia na krzemień.

11 większych odłupków krzemiennych. Krzemień tzw. bałtycki (nartzutowy).

Przechodząc do omówienia opisanego powyżej materiału należy nadmienić, że jest to jedno z nielicznych znalezisk tego typu w kulturze trzcinieckiej (groby ciałopalne), jakie dotychczas znamy z terenów Polski¹⁾.

W naszym zespole na plan pierwszy wysuwa się ceramika. Materiał, z którego wykonane zostały naczynia, nie jest jednakowy. I tak np. naczynie beczułkowate²⁾ wykonane jest z gliny zawierającej nieznaczną domieszkę drobnoziarnistego piasku. Natomiast dwa naczynia pozostałe wykonano z gliny zawierającej stosunkowo dużą ilość materiału szudającego w postaci drobno tłuczonego granitu.

Jest rzeczą godną uwagi, że pierwsze z wymienionych naczyń posiada starannie gładzoną powierzchnię zewnętrzną i wewnętrzną, w odróżnieniu od pozostałych, które posiadają gładką tylko powierzchnię zewnętrzną. Różnicę pomiędzy wykonaniem ścian wewnętrznych można wytłumaczyć użyciem różnych materiałów (wzgl. różnicami między jedną gliną a drugą), bądź też po prostu kształtem i wielkością wylotów szyjek naczyń. Rzecz ciekawa, że przełom naczyń beczułkowatego, jak i samo tworzywo, zadziwiająco przypomina swym charakterem niektóre naczynia kultury pucharów lejokowatych. Na ten szczegół zwrócił uwagę w swoim czasie S. Nosek³⁾ w odniesieniu do niektórych naczyń kultury trzcinieckiej. Wypał naszych okazów jest na ogół staranny, powierzchnia barwy czerwonożółtej, żółtoczerwonej, bądź też jasnoczerwonej.

Na wewnętrznej stronie dna naczyń wazowatego, jak i na bocznych ściankach znajduje się niewielka ilość zwapnionego piasku pochodząca być może z rozłożonych kości. Gdyby powyższe przypuszczenie okazało się prawdą, należało by przyjąć, iż część kości po spaleniu osobnika (czy też osobników) wsypało do naczyń⁴⁾.

W zakresie zdobnictwa ceramiki na uwagę zasługuje powtarzający się na dwu naczyńkach (rys. 1, 2) motyw poziomych rowków przerywanych pionowymi pasmami rowków lub trójkątnych dołków. Analogiczny motyw zdobniczy spotykamy na ułamkach ze Słoch Annapolskich,

¹⁾ Dotychczas zupełnie pewne groby ciałopalne kultury trzcinieckiej znane są tylko z Błonia, pow. Sandomierz. Zob. Nosek S., Zagadnienie Prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii. Światowit, t. XIX, str. 80.

²⁾ Nazwy tej używam za Gardawskim A., Niektóre zagadnienia kultury trzcinieckiej w świetle wykopalisk w miejscowości Lubna, pow. Sieradz. Wiadom. Archeol., t. XVIII (zesz. 1—2) str. 38.

³⁾ Nosek S., o. c., str. 77.

⁴⁾ Grób popielnicowy kultury trzcinieckiej odkryto w Błoni, pow. Sandomierz, por. Jankamka R., Tymczasowe sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Błoni w pow. sandomierskim od roku 1928—30. Z Otchłani Wieków, roczn. VI — 1931, zes. 2, str. 18.

pow. Bielsk Podlaski⁵⁾ i Łubnej, pow. Sieradz⁶⁾.

Natomiast zestawienie motywu opisanego powyżej z poziomą linią dołków i zygzaczkiem poniżej, jak to widzimy na naszym okazie naczynia beczułkowatego (rys. 1), zdaje się nie mieć bliższych analogii⁷⁾. Należy wreszcie zwrócić uwagę na ilość linii poziomych, które na naczyniach z Wólki Okopskiej (rys. 1, 2) przekraczają z reguły kilkanaście (od 16 do 18), gdy na ułamkach ze Słoch Annopolskich⁸⁾, lub Łubnej⁹⁾ osiągają zaledwie dziesięć.

Jeżeli chodzi o formy naczyń, mamy tu do czynienia z trzema typami. Pierwszy reprezentowany jest przez naczynie beczułkowate (rys. 1), które posiada pewne cechy naczynia o esowatym profilu, tak, że właściwie należało by umieścić je na przejściu między jednym typem a drugim¹⁰⁾. Drugi z kolei typ stanowi naczynie wazowate (rys. 2), dla którego dość bliską analogię stanowi naczynie z Łubnej¹¹⁾. Fragmentarycznie zachowane naczynie (zapewne czarka) posiada najbliższą analogię w ceramice z Łubnej¹²⁾, jak również w Błoniu, pow. Sandomierz¹³⁾.

Poza ceramiką w zespole grobowym znajdowała się również ozdoba z kła zwierzęcego. Kiel zaopatrzony jest w dwa niewielkie otworki przewiercone na wylot, które służyły do przeciągnięcia „nici“ celem zawieszenia ozdoby. Ciekawa jest technika wiercenia otworów. Jak zdołano zaobserwować, otwory wiercono w ten sposób, że część nawiercano z jednej strony, a następnie wiercono drugą część otworu po stronie przeciwległej, tak, że utworzyły się dwa, jak gdyby lejowate otworki szersze u wylotu, a nieco węższe w środku. Średnica otworków nie przekracza 1,3 mm. W dostępnej mi literaturze nie natrafiłem na analogię do omawianej tu ozdoby¹⁴⁾.

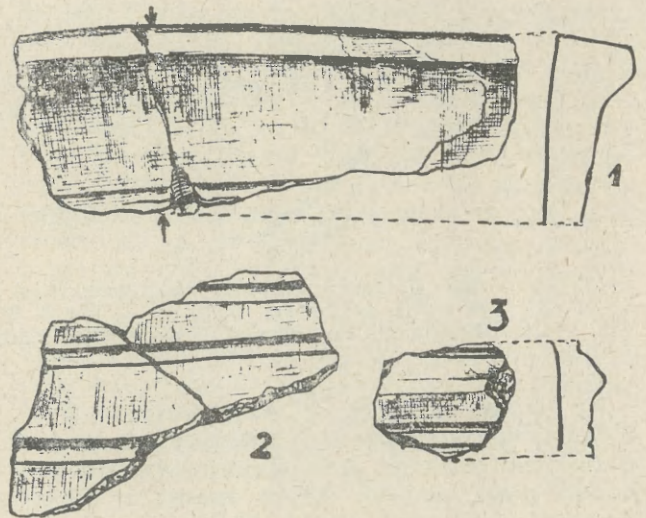
Dwa odłupki krzemienne, na których znać działanie ognia, zdają się wskazywać na swoją przynależność do zespołu grobowego. Natomiast dalsze odłupki krzemienne być może pochodzą z jakiejś osady neolitycznej, bądź też należą do wyposażenia grobu.

Chronologiczne określenie stanowiska natrafia na pewne trudności, już choćby ze względu na szczupły materiał datujący. Zdaje się jednak, że datowanie grobu na pierwszą połowę II okresu brązu nie jest zbyt późnym. Na przyjęcie tej „daty“ zdają się wskazywać dość bliskie analogie w ornamentyce i formie ceramiki z Wólki Okopskiej i Łubnej, w której cmentarzysko tam odkryte datowane jest dość ściśle na podstawie metalowych zabytków na początek II okresu brązu¹⁵⁾.

2. Siedliszcze, pow. Chełm

Z powierzchniowych badań terenowych przeprowadzonych przez Zakład Prehistorii U. M. C. S., w 1950 r. pochodzi kilkanaście ułamków naczyń zebranych przez J. Gurbę. Wśród ułamków znajdują się m. in.:

a) Fragment brzegu dużego naczynia. Krawędź płaska, nieznacznie ścięta na zewnątrz. U dołu fragmentu znajduje się dość szeroki płytki rowek. Powierzchnia barwy ciemnoczerwonożółtej (rys. 5,1).

Ryc. 5. Siedliszcze, pow. chełmski. Ułamki ceramiki kultury trzcinieckiej. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 5. Siedliszcze, distr. de Chełm. Fragments de céramique de la civilisation de Trzciniec. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

b) Ułamek brzegu naczynia. Krawędź płaska, nieznacznie ścięta na zewnątrz. Powierzchnia gładka, barwy czerwonożółtej.

c) Dwa ułamki naczynia zdobionego poziomymi, dość szerokimi, płytkimi rowkami. Po-

¹⁵⁾ Zob. Jażdżewski K., O zagadnieniu początków kultury łużyckiej. *Slavia Antiqua*, t. I, str. 102, 103.

⁵⁾ Szmit Z., Badania osadnictwa epoki kamiennej na Podlasiu. *Wiadom. Archeol.*, t. X, tabl. VIII, rys. 20.

⁶⁾ Zakrzewski Z., Kurhany z II okr. epoki bronzowej we wsi Jasionna-Klekot. *Przegl. Archeol.*, t. II, str. 281, tabl. IX, rys. 4 i 9, oraz Gardawski A., o. c., str. 27 rys. 16, tabl. IV, rys. 10.

⁷⁾ Znane naczynia zdobione poziomymi rowkami, poniżej których znajdują się bądź to zygzaczki (lub zygzak pojedynczy), bądź też dołki, jednakże nie występują one na jednym okazie połączone w całość ornamentacyjną.

⁸⁾ Por. przyp. 5.

⁹⁾ Por. przyp. 6.

¹⁰⁾ Por. tablice typów w pracy Gardawskiego A., o. c., str. 34, rys. 2 2oraz str. 36, rys. 24, 9.

¹¹⁾ Zob. Gardawski A., o. c., str. 49, tabl. IV, rys. 13.

¹²⁾ Por. Gardawski A., o. c., str. 37, tabl. III, rys. 3.

¹³⁾ Por. Nosek S., o. c., Tabl. XXVI, rys. 2, 3.

¹⁴⁾ Dość odległe analogie (chronologicznie) znajdujemy w kulturze tomaszowskiej (mierzanowickiej), gdzie znane są liczne ozdoby — wisiory wykonane z kłów zwierzęcych (najczęściej dzika) por. np. Nosek S., o. c., tabl. XIII, XVII.

wierzchnia barwy czerwono-zółtej, gładka (rys. 5, 2).

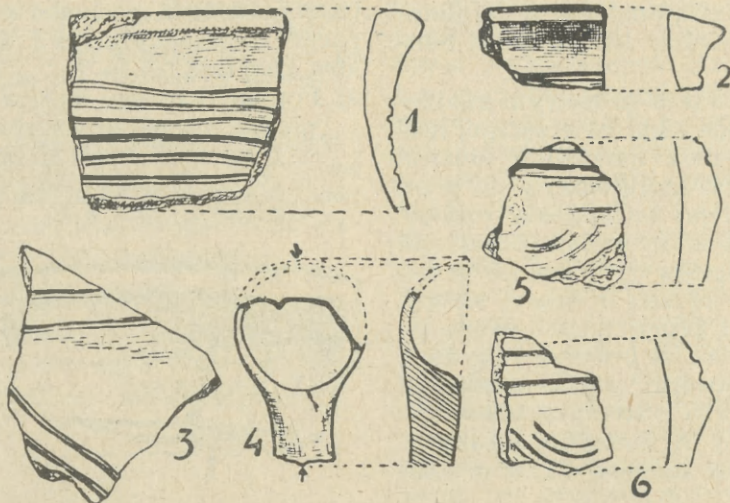
- d) Ułamek naczynia zdobionego poziomą plastyczną listwą oraz poziomymi głębokimi rowkami (rys. 5, 3).
 e) Ułamek naczynia zdobionego poziomymi rowkami.
 f) Fragment górnej części ucha taśmowego.
 g) Kilkanaście ułamków naczyń niezdobionych.
 h) Dwa fragmenty polepy glinianej.
 i) Duży rdzeń krzemienisty oraz 26 amorficznych odłupków krzemienistych.

Charakterystyczne skośne ścięcia krawędzi naczyń, poziome rowki zdobiące brzusce naczyń, glina i wypał wskazują, że mamy tu do czynienia z zabytkami kultury trzcinieckiej. Stanowisko w Siedliszczu położone jest na wydmy odległej od rzeczki Mogilnicy o 50—70 m w kierunku wschodnim. Należy ono do rzędu stanowisk osadowych (por. fragmenty polepy).

3. Trójna, pow. Lubartów

Na terenie wsi Trójna w pow. lubartowskim, w odległości ok. 300 m od zabudowań gospodarczych w kierunku wschodnim znajdują się niewielkie wydmy piaszczyste. Na jednej z nich, położonej tuż nad brzegiem pradoliny rzeki Wieprz, w czasie prowadzenia poszukiwań powierzchniowych zebrano liczne skorupy naczyń¹⁸⁾. M. in. są to:

- a) Fragment brzegu naczynia. Krawędź szyjki płaska, skośnie ścięta na zewnątrz. Po stronie zewnętrznej naczynie zdobione było poziomymi, dość głęboko rytymi rowkami. Powierzchnia gładka, barwy ciemnoczerwonej (prawie brunatnej) (rys. 6, 1).
 b) Mały ułamek brzegu naczynia, zdobionego tuż pod krawędzią poziomym rowkiem. Krawędź płaska skośnie ścięta na zewnątrz (rys. 6, 2).

Ryc. 6. Trójna, pow. lubartowski. 1—3 i 5—6 Ułamki naczyń, 4. Fragment łyżki. Kultura trzciniecka. ²/₃ w. n. — Fig. 6. Trójna, distr. de Lubartów. 1—3 et 5—6. Fragments de vases, 4. Fragment de cuillère. Civilisation de Trzciniec. ²/₃ gr. nat.

Na uwagę zasługuje ułamek naczynia (rys. 5, 3) zdobionego poziomą listwą plastyczną oraz poziomymi rowkami. Analogicznie zdobione naczynia wzgl. ułamki naczyń znamy ze Słoch Annapolskich, pow. Bielsk Podlaski¹⁶⁾ i Zakrzewa (st. 1), pow. Sochaczew¹⁷⁾. Niemniej ciekawe są dwa ułamki naczynia i fragment brzegu (może pochodzą one z jednego okazu), zdobione dość szerokimi, poziomymi, płytko rytymi rowkami. Wnosząc z zachowanych ułamków rowki te pokrywały górną część brzusca. Znalezione tu odłupki krzemienne (o ile pochodzą z omawianej osady trzcinieckiej) zdawałyby się świadczyć o przeżywaniu się epoki kamiennej.

- c) Ułamek górnej części brzusca naczynia zdobionego poziomymi i ukośnymi rowkami płytko rytymi. Powierzchnia gładka, barwy czerwono-zółtej (rys. 6, 3).
 d) Fragment łyżki glinianej o okrągłym przekroju trzonka (rys. 6, 4).
 e) Ułamek naczynia z plastycznym zgrubieniem, ponad którym znajdują się poziome rowki dość głęboko ryte. U dołu zgrubienie

¹⁸⁾ Prócz zabytków kultury trzcinieckiej stwierdzono tu ślady osadnictwa z różnych okresów. Najstarsze pochodzą jeszcze ze środkowej ep. kamiennej i należą do kultury tardenuaskiej. Z młodszej epoki kamiennej stwierdzono tu istnienie kultury południowo-morawskiej ceramiki malowanej, kultury amfor kulistych, kult. ceramiki sznurowej i kultury prafińskiej, z epoki brązu kultury łużyckiej, wreszcie znaleziono tu ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych.

¹⁶⁾ Por. Szmít Z., o. c., tabl. VII, rys. 18, 19, 30.

¹⁷⁾ Por. Jażdżewski K., o. c., str. 132, rys. 100.

- podkreślone jest dwoma półkolistymi rowkami (rys. 6, 5).
- f) Ułamek naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną (nie nalepianą) ponad którą znajdują się poziome rowki. U dołu listwy widoczne są półkolisty rowki w ilości trzech (rys. 6, 6).
- g) Ułamek naczynia zdobionego plastycznym guzkiem podkreślonym od dołu płytkimi półkolistymi rowkami.
- h) Siedem ułamków naczyń zdobionych poziomymi, dość głęboko rytymi liniami ciągłych rowków.

Z wyliczonych tu zabytków na uwagę zasługuje fragment łyżki glinianej, które dość rzadko występują wśród znalezisk kultury trzcinieckiej¹⁹⁾.

¹⁹⁾ Fragmentarycznie zachowany okaz podobnej łyżki glinianej znany z Rosiejowa, pow. Pińczow. Zob. Reymann T., Dokumentaryczne wartości odkryte w kopcu wschodnim w Rosiejowie. Slav. Antiq., t. I, str. 53, rys. 7.

Jeżeli chodzi o ornament, jaki występuje na ułamkach ceramiki ze stanowiska w Trójnej (szczególnie ornament poziomych rowków umieszczanych poniżej krawędzi szyjki od strony zewnętrznej), to jest on bardzo charakterystyczny dla ceramiki trzcinieckiej, zbytecznym więc wydaje się przytaczanie analogii. Bardzo rzadkim natomiast jest ornament występujący na ułamku naczynia (rys. 6, 3), pokrywający zapewne górną część brzuśca. Podobny ornament występuje na niektórych ułamkach ze Słoch Anopolskich, pow. Bielsk Podlaski²⁰⁾. Jeżeli chodzi o stosowanie ornamentów plastycznych w połączeniu z wytłaczanymi czy rytymi, to analogie do naszych okazów znajdujemy zarówno na terenie prawobrzeżnym Wisły, jak i lewobrzeżnym. (Por. przykładowo ułamki z Trzcinieca²¹⁾, Słoch Anopolskich²²⁾ i Lubnej²³⁾).

²⁰⁾ Szmít Z., o. c., tabl. VIII, rys. 1, 2.

²¹⁾ Zob. Chotyński A., Zabytki prehistoryczne z Dratowa, Trzcinieca, Żmijowisk i innych wsi w pow. puławskim. Światowit, t. IX, tabl. I, ryc. 2.

²²⁾ Szmít Z., o. c., tabl. VIII, rys. 14.

²³⁾ Jażdżewski K., o. c., str. 96, rys. 2 oraz str. 102, rys. 30.

Nouvelles trouvailles de la civilisation de Trzciniec du territoire de Lublin

Résumé

L'auteur cite ici des ensembles découverts au cours des dernières années en territoire de Lublin, provenant de trois stations de la civilisation de Trzciniec (II - de l'âge du bronze) celles de Wólka Okopska, distr. de Chełm, de Siedliszcze, distr. de Chełm et de Trójna, distr. de Lubartów. Voici une courte caractéristique des trouvailles.

1) Wólka Okopska, distr. de Chełm. Restes d'une sépulture dévastée. Vase en forme de tonneau, à surface lisse, ornée dans sa partie supérieure de cannelures horizontalement disposées, alternant avec des creux triangulaires, faits à l'aide d'un bout de plume (fig. 1). Vase largement échancré à ornement rappelant le précédent (fig. 2). Fragment orné d'une jatte

(fig. 3). Parure en dent d'animal à perforation exécutée des deux côtés (fig. 4).

2) Siedliszcze, distr. de Chełm. Des débris de torchis semblent indiquer une habitation. Nucléus et éclats en silex. Fragments céramiques assez nombreux, dont les bords obliquement coupés, les panses ornées de cannelures horizontales (fig. 5), le composé de la pâte et le genre de la cuisson indiquent bien leur provenance de la civilisation de Trzciniec et fournissent simultanément la date de cet ensemble.

3) Trójna, distr. de Lubartów. Station sur dune récelant des fragments nombreux d'une poterie également typique pour la civilisation de Trzciniec (fig. 6). Curieux exemplaire d'un fragment de cuillère en argile avec manche à coupe sphérique (fig. 6 no 4).